

ORNITHOLOGISCH ONDERZOEK 1917/18.

1. GEGEVENS BETREFFENDE DEN ZANG DER VOGELS.

EN enkel woord vooraf over het ontstaan dezer gegevens voor de lezers, die dit nog niet mochten weten.

In 1917 (afl. 6 en 7, jaargang XXII) verzamelde ik enkele vergelijkende gegevens bij elkaar, wat den zang, het broeden en den trek in verschillende plaatsen van ons land aanging. Deze gegevens waren door slechts enkele personen verzameld, maar de uitkomsten gaven toch reeds aanleiding met het verzamelen er van voort te gaan. Daarom werd een oproep gericht tot alle personen, die eenigszins in staat zouden zijn tot medewerking daaraan. Gelukkig mocht ik van verscheidene personen medewerking ontvangen, maar toch *is en blijft het aantal gegevens voor de meeste soorten ook thans nog te gering* ¹⁾, zooals men straks zelf zal kunnen zien.

Wat meende ik in 1917 uit die gegevens te kunnen besluiten? Allereerst meende ik het feit te kunnen constateeren, dat de vogels eerder met zang aanvingen in het Westelijk deel van ons land, dan in het Oostelijk gedeelte. Ten tweede opperde ik de veronderstelling, dat dit zou kunnen liggen in 't voor zijn in 't Westen, wat ontluiking betreft tengevolge van een hogere temperatuur, etc., die daar eerder bereikt wordt. Ook wil ik nog even wijzen op een onderscheiding, die ik maakte, één die in de practijk noodzakelijk scheen te zijn, n.l. in toevalligen en algemeenen zang. We merkten nl. meermalen, dat één vogel eener soort een langen tijd met zingen aanving, dan de rest zijner soortgenooten. Vele personen zijn over deze woorden gevallen, maar zooals het zich thans laat aanzien, zijn deze woorden grootendeels overbodig. Hierover direct meer.

Na deze inleidende beschouwingen, wat die allereerste resultaten in 1917 betreft, thans de nieuwe feiten, die we hebben opgedaan. Naast een bevestiging, wat betreft het bestaande verschil tusschen het Oosten en Westen des lands, zijn zich door 't grooter aantal gegevens ook nieuwigheden voor gaan doen. Niemand zal van mij verwachten, dat ik hier alle ingekomen gegevens naast elkaar zal laten afdrukken. De uitwerking van een voorbeeld wil ik echter laten volgen, daar 't tevens zeer leerzaam zal wezen. Ik zal daarvoor natuurlijk bij voorkeur nemen een vogelsoort, waarvan het aantal gegevens groot is, b.v. de *Zanglijster*. Van dezen vogel wil ik een gedeelte der uitwerking laten volgen. Ik wil dan beginnen met de gegevens in één en dezelfde streek te vergelijken, die wat 't klimaat betreft, hoofdzakelijk gelijk is. Voorts wijs ik er op, dat de in onderstaande lijst voorkomende gegevens uitsluitend, de allereerste, de z.g. toevallige data zijn. Ik laat ze dus volgen:

¹⁾ Ieder kan zich thans nog van een lijst voorzien en medehelpen voor dit seizoen, in dien hij (zij) er even één aanvraagt aan mijn adres: Hoogstraat 86, Wageningen.

I. EERSTE ZANG VAN DE ZANGLIJSTER IN N.- EN Z.-HOLLAND.

's Gravenhage, G. A. Brouwer, 15 Jan.; Bloemendaal, Jac. P. Thijsse, 17 Jan.; Amsterdam. Mej. Voget, 17 Jan.; Rotterdam, K. Schurink, 18 Jan.; Dordrecht, Dr. Z. J. de Lange, 18 Jan.; 's Gravenhage, J. F. v. d. Vliet, 20, 21, 22, 23 Jan., etc.; 's Gravenhage, G. A. Brouwer, 21, 22, 23, 24 Jan., etc.; Santpoort, J. Drijver, 21, 22, 23 Jan., etc.; Amsterdam, J. W. v. Dieren, 22, 23, 24 Jan., etc.; Noordwijk a/Zee, J. Verwey, 23 Jan.; 's Gravenhage, P. Westbroek, 24, 25, 26 Jan., etc.; Heemstede, A. de Savornin Lohman, 25 Jan.; Alkmaar L. v. 't Sant, 26 Jan., etc.

II. EERSTE ZANG VAN DE ZANGLIJSTER IN ENKELE PLAATSEN I/H OOSTEN VAN ONS LAND.

Wageningen, G. Wolda, 6 Febr.; Wageningen, D. Tollenaar, 6 Febr.; Breda, J. G. V. de Witte Hamer, 7 Febr.; id. 8 en 9 Febr.; Dieren, Mevr. Craus—Luin, 9 Febr.; Dieren, J. A. D. Borneman, 9 Febr.; Nijmegen, Ad. Oomen, 9 Febr.; id. 10 Febr.; Ede, J. L. F. de Meijere, 12 Febr.; Dieren, Mevr. Craus—Luin, 12 Febr.; Nijmegen, Ad. Oomen, 12, 13 Febr.; Nijmegen, Vogelclub Nijmegen, 13 Febr.; Heumen, Ed. Blauw, 13 Febr.; Arnhem, P. Schröder 13 Febr., etc.

Ik kan nog hierbij voegen, dat ik zelf den eersten zang te Bilthoven waarnam op 29, 30 en 31 Januari, dat de Heer H. v. Holst Pellekaar mij voor Utrecht meldt 31 Jan. en de Heer H. v. Harencarspel mij nog 21 Jan. daarvoor opgeeft. Men kan opmaken, dat deze cijfers volkomen passen *tusschen* die van I en II.

Maar vooreerst iets anders. Uit het bovenstaande volgt (zoowel uit de gegevens van het Westen, als van 't Oosten), dat *de zang, dien de waarnemers (op mijn raad) voor „toevalligen zang” hielden, lang niet toevallig was.* Dit is hoogst belangrijk. Zie hoe de allereerste aanvangsdata in eenzelfde streek, wat klimaat betreft, overeenstemmen op een enkelen dag na. En wat hieruit blijkt is dus, dat het aanvangen met zang dier Zanglijsters in verschillende plaatsen *geen gril was van een individu, maar dat de soort zich in die streek in een dergelijk stadium bevond, dat zij met zingen kon aanvangen.*

Vergelijken wij dit geval met de andere soorten, waarvan een voldoende aantal gegevens is ingekomen (dit is echter slechts van *zeer weinige!*), dan blijkt hetzelfde. En zien we nu eens naar het feit, dat bij de nestkastproeven juist gebleken is (zie deze afl. „Vergelijkende gegevens der Nestkastproeven op Noord-Houderinge en Oranje Nassau's Oord”), nl. dat het beginnen van een broedperiode door een individu maar niet willekeurig, maar aan strenge wetten onderworpen is, dan stemt dit *volkomen* overeen met wat we bij deze gevallen, wat den zang aangaat, vinden.

Ik kom er bijvoorbeeld hierdoor toe (nl. door deze analogie met het broeden) ook eens over den zang te gaan denken, minder als een reageeren op een uit-

wendigen prikkel ¹⁾, dan wel als een uiting van energie. Aan het eind van dit artikel zal ik daar nog eenige woorden aan wijden.

Thans iets over enkele soorten, waarvan het aantal gegevens minder is, bv. de Houtduif. Hierbij zijn gegevens, die wel 1½ maand voor eenzelfde streek uit-eenloopen. Er bestaat, gezien het voorgaande, kans, dat we bij een veel grooter aantal gegevens een doorlopende reeks van aanvangsdata krijgen. Maar het is ook mogelijk, dat dit niet zoo is, m.a.w. dat de Houtduif (e.a. vogels) zich anders gedragen. Zij zouden zich bv. tijdelijk in hun zang nimmer laten storen door een optredende koude. Ik wil hiermede maar zeggen, dat nog zeer veel te doen valt en dat bij binnenkomen van zeer veel gegevens, juist ook uit eenzelfde streek, ons nog belangrijke uitkomsten te wachten staan. En dat we dan uit een dergelijk verschillend reageeren der vogels op directe uitwendige prikkels zullen kunnen besluiten tot een geringeren invloed bij de soorten van wat de uiting van energie betreft.

Naar een dergelijken verschillenden grond van reageeren op uitwendige prikkels zouden we dan weer de vogels kunnen indeelen, enz. Mijn bedoeling hiermede is, om te toonen, dat wij nog pas beginnen. Ook met de nestkastproeven dachten we soms: wat zou 't volgend jaar ons nu voor *nieuws* kunnen brengen? Toch alleen een bevestiging der gevonden veronderstellingen! Maar toch heeft ook elk jaar daar iets nieuws gebracht. En zoo gaat het ook hier. De bedoeling was hier eerst met meer gegevens het verschil Oost-West te bevestigen (of te niet te doen) en daar komen nu vanzelf al heel nieuwe gezichtspunten bij. Daarom, blijft al uwe krachten inspannen! En hoe meer medewerkers en gegevens we krijgen, des te belangrijker resultaten staan ons te wachten! Dat durf ik garandeeren.

Na deze uitweiding wil ik de vergelijkende gegevens laten volgen voor het Oosten en Westen, uitsluitend voor die soorten, waarvan het aantal gegevens groot is:

	DUINSTREEK.		OOSTEN DES LANDS.	
	Eerste zang.		Eerste zang.	
	normaal.	abnormaal.	normaal.	abnormaal.
Zanglijster.....	15 Jan.	—	6 Febr.	—
Akkerleeuwerik.....	23 Jan.	—	11 Febr.	—
Groote Lijster.....	eind Jan.	1 Jan.	19 Febr.	13 Febr.
Roodborstje.....	Geheelen winter. ²⁾	—	22 Jan.	—
Groenvink.....	26 Febr.	—	12 Mrt.	—
Merel.....	25 Jan.	20 Jan. ³⁾	4 Febr.	23 Jan.

¹⁾ Zopals door mij immers ondersteld in mijn genoemd artikel in 1917.

²⁾ Meerdere waarnemers zeggen: »Zingt geregeld bij helder weer. Anderen melden bv. in Dec. 3, 5, 6, 9, 16, 17, 24, 25, 26, 29; en in Jan. 2, 5, 12, 14 en volg. dagen.

³⁾ Twee waarnemers melden dezen datum in 't Westen.

De koolmees bleek op de meeste plaatsen den geheelen winter nu en dan te zingen; ¹⁾ ook de Pimpelmees doet dit. En van de overige meezen komen die soorten slechts in één der beschouwde gebieden in belangrijk aantal voor (Glanskop en Zwarte Mees uitsluitend in 't Oosten). Van de resteerende soorten is het aantal gegevens minder groot. Volledigheidshalve zal ik er de allereerste zang-data van laten volgen:

	DUINSTREEK.	OOSTEN DES LANDS.
Schildvink.....	18 Jan.	25 Jan.
Heggemusch.....	4 Jan. ²⁾	28 Jan.
Houtduif.....	12 Jan.	13 Febr.

Voordat ik overga tot de bespreking van de resultaten dezer vergelijkende gegevens, wil ik nog even een feit noemen, dat door zeer velen in 't Westen werd vermeld, nl. *het ontbreken van de Staartmees*. Niet alleen, dat slechts één persoon hem in 't Westen aantekent, maar sommigen maken er daar nog opmerkingen bij, als: „Deze zijn er de laatste 2 jaar bijna niet meer!” (G. Traanberg, Haarlem) en „Zijn die zoo bar uitgestorven, dat ik ze niet zie?” (L. v. 't Sant, Alkmaar). Daarentegen blijkt, — en dit weet ik ook uit eigen ervaring — dat bij ons in 't Oosten deze vogel nog even talrijk als voorheen is. Het constateeren van dergelijke feiten op dezelfde wijze door verschillende personen brengt ons tot grootere zekerheid daaromtrent. En daarvoor is ook 't bijebrengen van de gegevens van groot belang. Terloops is nu 't bijna ontbreken van dezen vogel in 't Westen dus opgemerkt en ga ik verder met 't bespreken der uitkomsten.

Ik geloof, dat het onnoodig is, veel bij die vergelijkende gegevens te zeggen: Zij spreken voor zichzelf en dragen er weer toe bij het verschil tusschen het Oosten en het Westen des lands in dit opzicht weer wat waarschijnlijker te maken.

En niemand zal toch bijv. willen beweren, de gegevens van de Zanglijsters bekijkende, dat dit eerder zijn in 't Westen misschien een toeval van één exemplaar is, of dat de waarnemers in 't Oosten minder in aantal (evenveel gegevens) of slechter in kwaliteit zouden zijn (op dat lijstje komen in 't Oosten evenveel „klinkende” namen voor, als in 't Westen). En wanneer we dus zien, dat van een betrekkelijk *groot* aantal gegevens er *géén* valt vóór 6 Febr. in 't Oosten, en in 't Westen zeker meer dan 25, van 15 Januari af, dan mogen wij 't eerder zingen van de Zanglijster in 't Westen in 1918 zoo langzamerhand als een feit gaan beschouwen. Zooals reeds eerder opgemerkt: prachtig groepeeren de eerste data voor Utrecht zich tusschen beide resultaten.

Even duidelijk zien wij, dat het Roodborstje den *heelen* winter in de duin-

¹⁾ Ook in 't Noorden des lands.

²⁾ Ook 24 Dec. nog, dus bijna den heelen winter door gehoord.

streek werd gehoord (Dec. en Jan.), terwijl gedurende dien tijd, nl. vóór 22 Jan., *geen enkel individu* in het Oosten zingende werd gemeld. Ook dit kan men moeilijk nog op rekening van het toeval gaan schrijven.

Tenslotte nog iets over de kwestie, die ik reeds eerder in dit artikel aanvoerde, nl. of de zang misschien evenals het broeden *meer* een uiting van energie is, dan wel van reageeren op een uitwendigen prikkel. Men lette er hier wel op, dat ik allerm minst dezen laatste factor wil uitschakelen. In 1917 haalde ik in het genoemde artikel verscheidene voorbeelden aan, juist van reageeren op dergelijke uitwendige prikkels, als het omslaan van vorst tot helder weer. Het is een feit, dat die de vogels tot zang kunnen prikkelen. Maar na bovenstaande gegevens en vele andere feiten, door mij na dien tijd opgedaan, is het mij wel noodzakelijk gebleken, ook eens aan een indirecten prikkel te denken. Ik wil enkele voorbeelden geven. Was de zang slechts een reageeren op een prikkel, waarom treffen we dan b.v. vóór 15 Januari *geen enkele* Zanglijster in het Westen zingende aan en in het Oosten *geen enkele* voor 6 Februari?

En zooals ik reeds opmerkte, kunnen we dat overal tegelijk optreden van zang in eenzelfde streek zóó beschouwen, *dat de soort zich daar in een dergelijk stadium bevindt*, dat zingen voor haar mogelijk (m.a.w. dus een energie-kwestie) is.

Ten tweede: wel merken we, dat vele vogels reageeren op het omslaan van vorst tot dooiweer, maar al blijft het weer daarna ook even mooi, toch treedt weldra weer een stilte in, m.a.w. de vogels gaan wel een oogenblik zingen vanwege de verbetering, maar blijken spoedig weer op te houden, daar de soorten nog niet in een dergelijk stadium waren, dat zij geregeld konden gaan zingen. Het omgekeerde valt nu ook waar te nemen: zijn enkele vogelsoorten in Maart of April in staat geregeld te zingen, dan kan hun een optredende koude (bijv. 's morgens) niets schelen: ze zingen gewoon door.

Vervolgens viel mij na den strengen winter 1916/17 nog iets op. Tegen Maart sloeg het weer eindelijk om, het werd zachter. Vele natuurliefhebbers en ik zelf ook verwonderden ons geweldig, dat de Zanglijsters nu bijv. niet direct begonnen te zingen. Het heeft weken geduurd voor ze goed begonnen. En hier hebben we dus een geval, dat de vogels *niet* reageerden op het omslaan van het weer. En nu is dat ook wel weer verklaarbaar, als we den zang als energie-uiting opvatten. Immers, die zeer langdurende geweldige koude had de overgebleven (niet gestorven) exemplaren op een dergelijke wijze doen vermageren en interen, dat zij bij het omslaan van het weer niet in staat waren, zich te laten hooren.

De zang, op een dergelijke wijze opgevat, maakt ons de verklaring van het optredende verschil Oost—West ook waarschijnlijker. Vroeger dachten we slechts aan uitwendige prikkels: hoge temperaturen, enz. en al was dan *gemiddeld* de temperatuur daar in 't Oosten bijv. 1° C. hooger, toch begrijpt ieder, dat ook in 't Oosten dezelfde temperaturen als in 't Westen dikwijls bereikt worden. Dit was steeds een bezwaar. Thans echter, nu we den zang meer als een energie-

kwestie gaan opvatten, wordt dit gemakkelijker. Immers we kunnen redelijk aannemen, dat na een half jaar van achteruitstelling van 't Oosten, de vogels zich daar in een minder vergevorderd stadium zullen bevinden, dan in 't Westen ¹⁾.

Met deze veronderstelling is ook eenigermate duidelijk de volgorde, waarmee de soorten met zang aanvangen. We kunnen hen namelijk indeelen (naar de plaats waar zij voedsel zoeken) in: *takvoeders* (bv. meezen, winterkoning, heggemus), *grondvoeders* (lijsters, leeuweriken, roodborstje) en *blad- en luchtvoeders* (fitis, fluit, tjiptjaf, vliegenvanger, zwaluwen). De takvoeders kunnen den heelen winter voedsel zoeken, de grondvoeders slechts zoolang de grond niet hard bevroren is en de blad- en luchtvoeders alleen zoolang de bladen aan de boomen en vliegende insecten voldoende aanwezig zijn. De takvoeders zijn dus in de gunstigste, de grondvoeders in de minder gunstige en de laatste groep in de ongunstigste conditie. Hierdoor zouden dan de takvoeders het eerst, de grondvoeders daarna en de blad- en luchtvoeders het laatst genoegzame energie te hunner beschikking krijgen, m.a.w. pas later kunnen gaan zingen. En nu zien we ook werkelijk, dat 's winters die takvoeders het meest zingen (winterkoning, meezensoorten, heggemus), daarna beginnen de grondvoeders (lijsters, leeuweriken, geelgors) en ten slotte komen de vogels als fitis, tjiptjaf en de andere blad- en luchtvoeders aan de beurt.

Het broeden is evenzoo als een hoogere energievorm op te vatten, waar uitwendige prikkels waarschijnlijk nog minder een rol spelen dan bij den zang. Immers met zang kunnen de vogels tijdelijk weer ophouden. Als de vogels echter eenmaal hun legsel begonnen zijn, gaat het ophouden daarmee bezwaarlijker.

Intusschen ziet men, zooals gezegd, dat nog belangrijke problemen voor oplossing gereed liggen, indien wij maar een zeer groot aantal gegevens bij elkaar kunnen brengen. Dan kunnen we bijv. de rol bepalen, die een dergelijke uitwendige prikkel nog bij de verschillende soorten speelt.

De volgende maal een ander deel der ingekomen gegevens.

Wageningen.

D. TOLLENAAR.

¹⁾ Men zie hiervoor bijv. de graph. voorstelling in genoemd artikel afl. 6, jaargang XXII.

